

УТИЦАЈ ГЕНЕРАЛНИХ КАУЗАЛНИХ ОРИЈЕНТАЦИЈА НА ИЗВОЂЕЊЕ ОДБРАМБЕНИХ АТРИБУЦИЈА НАКОН ИСПИТНОГ НЕУСПЕХА*

Бојана Бодрожа** и Снежана Мирков
Институт за педагошка истраживања, Београд

Апстракт. Одбрамбена понашања која се јављају након неуспеха, попут одрицања одговорности за постигнути резултат, умањују отвореност особе за даље учење и развој и стога су непожељна са аспекта педагошке праксе. Генералне каузалне оријентације омогућавају предвиђање оваквих одбрамбених понашања. Аутономна оријентација подразумева понашање мотивисано личним растом и развојем, а контролишућа оријентација указује на усмереност понашања на потврђивање сопствене вредности. Спроведено је истраживање са циљем да се испитају две хипотезе (адитивна и синергистичка) које дају различита предвиђања о утицају каузалних оријентација на испољавање одбрамбеног понашања након испитног неуспеха. Након испита из факултетског курса 158 студената психологије одговарало је на питања о очекиваној испитној оцени и попуњавало Упитник атрибуције успеха на тесту и Скалу генералних каузалних оријентација. Резултати показују да је атрибуирање испитног успеха унутрашњим факторима условљено вишом очекиваном испитном оценом и аутономном каузалном оријентацијом. Спољашња атрибуција успеха била је израженија код особа са контролишућом каузалном оријентацијом. Потврђено је да каузалне оријентације омогућавају предвиђање одбрамбеног реаговања на академски неуспех, из чега следе препоруке које се тичу начина подстицања аутономног и умањивања контролишућег понашања студената.

Кључне речи: атрибуција успеха, генералне каузалне оријентације, адитивни и синергистички модел, теорија самодетерминације.

Увод

Начин на који особа доживљава неуспехе може одредити њен будући однос према одређеној активности. С једне стране, неуспех или било који облик негативне евалуације који се може односити на способнос-

* *Напомена.* Чланак представља резултат рада на пројектима: „Од подстицања иницијативе, сарадње, стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву“, бр. 179034 (2011-2014); „Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије“, бр. 47008 (2011-2014); „Модел проценивања и стратегије унапређивања квалитета образовања у Србији“, бр. 179060 (2011-2014) – чију реализацију финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

** E-mail: bojana.bodroza@gmail.com

ти, знања или личност, може представљати корисну информацију на основу које би особа усмерила напор ка даљем развоју и напредовању. Међутим, истраживања показују да људи начешће настоје да се одбране од информације о неуспеху и импликација које таква информација може имати за глобални доживљај личне вредности (Hodgins *et al.*, 2006). Поред тога, неуспех може умањити амбиције особе везане за домен у ком је доживљен и подрити интринзичку мотивацију за активности у том домену.

Истраживања у овој области кретала су се у два правца. Једна група истраживања бавила се ситуационим факторима који могу утицати на интринзичку мотивацију, као што су награђивање, кажњавање, постављање рокова, могућност избора, давање повратне информације о напретку у активности и о успеху. Резултати ових студија могу се сумирати у закључку да постоје две кључне димензије на којима се могу сместити различити типови искустава који утичу на интринзичку мотивацију и процесе повезане са њом (Deci & Ryan, 1985, 1987; Koestner & Zuckerman, 1994). *Информациони* тип обухвата различита искуства која подстичу аутономију, омогућавају развој унутрашњег опаженог локуса каузалности и повећавају опажену компетенцију. Оваква искуства утичу на појачавање интринзичке мотивације, односно омогућавају истрајност у понашању уз минимум спољашње подршке. *Контролишућа* искуства се доживљавају као притисак везан за одређене исходе, подстичу развој спољашњег опаженог локуса каузалности и, као таква, угрожавају интринзичку мотивацију, ограничавају креативност и слабе когнитивну флексибилност. Међутим, ефекти ових искустава зависе и од начина на које их појединац доживљава или интерпретира (Deci & Ryan, 1985).

На основу таквог схватања развио се други правац истраживања усмерених на испитивање *индивидуалних разлика* у доживљавању искустава као детерминисаних споља или изнутра, што је операционализовано преко концепта *генералних каузалних оријентација*. Генералне каузалне оријентације представљају релативно трајне оријентације у личности које говоре о детерминантама регулације понашања (Deci & Ryan, 1985, 1987). Док *аутономна* оријентација подразумева самодетерминисано понашање мотивисано личним интересовањима и интегрисаним вредностима, *контролишућа* оријентација се односи на условљеност понашања спољашњим притисцима у виду поткрепљења (очекивања награде или казне) и/или интројектованог доживљаја обавезе и принуде. Теорија самодетерминације, у оквиру које је дефинисан концепт генералних каузалних оријентација, имплицира да свака особа у

извесној мери поседује оба вида регулације понашања. Ове каузалне оријентације подударају се и са димензијама типова искустава која подстичу или умањују интринзичку мотивацију.

Концепт генералних каузалних оријентација повезује се и са личним развојем. Аутономна оријентација одликује особе усмерене на развој које своје понашање заснивају на свести о личним потребама и слободном избору. Истраживања показују и да је аутономија повезана са високим самопоштовањем, развојем ега и самоактуализацијом (Deci & Ryan, 1985), већом усаглашеношћу између ставова, црта личности и понашања (Koestner *et al.*, 1992), са упорнијим истрајавањем у реализацији својих циљева (Koestner & Zuckerman, 1994), са усмереношћу на изазове и уживањем на радном месту (Amabile *et al.*, 1994).

Насупрот томе, особе оријентисане на контролу више брину о томе шта други мисле о њиховој личности и поступцима. Другим речима, имају изражену јавну самосвест и „его-инволвиран“ однос према исходима активности (Deci & Ryan, 1985). Его-инволвираност подразумева склоност ка тумачењу информација као релевантних са аспекта личне вредности. Позитивне информације о личности тумаче се као доказ сопствене компетентности, а негативне као одраз мање вредности или некомпетентности. Стога је его-инволвирана особа мотивисана да постигне успех, јер тиме потврђује позитивну слику о себи. С друге стране, пошто неуспех имплицира личну некомпетентност, веома је непожељан и овакве особе су изразито мотивисани да га избегну. Међутим, када особа у свом окружењу може да пронађе изговор или оправдање за лош резултат, неуспех не мора бити угрожавајући, јер постоји могућност пребацивања одговорности за такав резултат на различите спољашње чиниоце. То значи да, при решавању задатака, его-инволвиранани појединци бирају или веома лаке задатке који гарантују успех или веома тешке који, иако доводе до неуспеха, обезбеђују изговор за њега („неуспех није последица моје некомпетентности него тежине задатка“). Насупрот њима, особе усмерене на задатак више испољавају оријентацију према учењу или уживању у задатку, и зато бирају умерено тешке задатке, који им обезбеђују висок ниво изазова и већу шансу за добијање позитивне повратне информације о успеху (Nicholls, 1984, према: Knee & Zuckerman, 1996).

С обзиром на то да его-инволвираност подразумева приступ искуствима у складу са њиховим импликацијама за личну вредност, его-инволвиране особе имају разрађен репертоар одбрамбених стратегија које им омогућавају да одрже позитивну слику о себи чак и након неуспеха. Одбрамбене стратегије суочавања са негативном евалуацијом подробно

и систематично су описане у литератури. Атрибуирање успеха унутрашњим (личносним) факторима, а неуспеха спољашњим (ситуационим) факторима, познато и као одбрамбена атрибуција (Weary, 1979), самохендикепирање којим се настоји „припремити“ изговор за очекивани неуспех (Berglas & Jones, 1978) и поређење „на доле“ након неуспеха (Wills, 1981, према: Baumeister, 1998), само су неки од примера оваквих стратегија, чији је циљ да се избегне, порекне или игнорише непожељна информација која угрожава осећај личне вредности.

Оваква понашања и когниције сматрају се искривљавањима реалности, јер је њихов циљ избегавање оних искустава која могу угрозити позитивну слику о себи. Међутим, не постоји једногласан став о томе да ли овакве дисторзије имају адаптивну вредност и представљају одраз доброг менталног здравља (Taylor & Brown, 1988, 1994; Taylor *et al.*, 2000) или, супротно томе, угрожавају организмички раст и развој, зато што је оптималан психолошки развој резултат потпуне свесности о искуствима (Knee & Zuckerman, 1998).

Тејлор и Браун (Taylor & Brown, 1988) први су скренули пажњу на то да ментално здрава особа показује завидан капацитет за дисторзију реалности у правцу који ојачава самопоштовање, одржава уверења у личну ефикасност и подстиче оптимистичан поглед у будућност. Из тога су закључили да таква искривљења реалности, која су назвали *позитивним илузијама*, представљају одраз доброг менталног здравља, јер омогућавају особи да се релативно лако и ефикасно превазиђе и суочи се са неугодностима које произлазе из негативне евалуације.

Међутим, истраживања спроведена у природном окружењу (Robins & Beer, 2000) показала су да, иако су самооснажујуће стратегије повезане са бољим краткорочним исходима неуспеха, јер поспешују позитиван афекат и мотивишу у правцу постигнућа, дугорочно је овакво понашање праћено опадањем нивоа самопоштовања, психолошког благостања и слабљењем академских аспирација. Према томе, нереалистична позитивна уверења могу помоћи појединцу да краткорочно регулише афекат, али када увиди да се уверења неће остварити, и благостање и самопоштовање постају угрожени.

Насупрот схватању Тејлора и Брауна, хуманистички оријентисани психолози, међу које се убрајају и теоретичари самодетерминације, истичу да је тачно опажање себе, сопственог капацитета за контролу важних догађаја и сопствене будућности кључна одлика менталног здравља (Deci, 1980, Maslow, 1954, према: Knee & Zuckerman, 1996). Хуманисти истичу да је тачна обрада информација кључна за учење и успешно функционисање у окружењу, па је очекивано да ће мања склоност ка

искривљавању реалности бити повезана са особинама личности које указују на боље психолошко благостање, бољу адаптираност и већу отвореност за напредовање и учење.

Ни и Закерман (Knee & Zuckermann, 1996, 1998) испитивали су да ли су генералне каузалне оријентације, које у теорији самодетерминације представљају личносни концепт близак концепту оптималног развоја, повезане са одбрамбеним понашањима након доживљеног неуспеха. Ови аутори су формулисали два модела у којима су описали очекиване везе између каузалних оријентација и одбрамбености. Према првом, *адитивном моделу*, довољно је да особа поседује или високу аутономну или ниску контролишућу оријентацију да би на неодбрамбени начин реаговала на неуспех (Knee & Zuckerman, 1996, 1998). Било која од ове две карактеристике довољна је да редукује одбрамбеност, а мера у којој је свака од њих израженија доприноси мањој одбрамбености у понашању. Према другом, *синергистичком моделу*, за неодбрамбено понашање неопходно је истовремено присуство и високе аутономне и ниске контролишуће оријентације, зато што оваква комбинација указује не само на одсуство его-инволвираности, него и на оријентацију ка развоју и напредовању (Knee & Zuckerman, 1996, 1998). Код особа са осталим комбинацијама аутономне и контролишуће регулације очекује се чешће коришћење одбрамбених стратегија при суочавању са неуспехом.

Резултати истраживања Нија и Закермана потврђују синергистичку хипотезу – само јединствена комбинација високе аутономне и ниске контролишуће оријентације показала се као кључна за мању склоност ка порицању и непосредном самохендикепирању (Knee & Zuckermann, 1998). Поред тога, испитаници које одликује комбинација ниске контролишуће и високе аутономне оријентације, за разлику од испитаника за које су карактеристичне остале комбинације каузалних оријентација, нису испољили одбрамбену атрибуцију (Knee & Zuckermann, 1996). Ти резултати сугеришу да ова комбинација особина доприноси опажању мање претњи по самопоштовање, због чега се прихватају изазови и прилике за развој. Ипак, дугорочно самохендикепирање (након интервала од седам месеци) било је повезано само са одсуством аутономне оријентације, али не и са њеном интеракцијом са контролишућом оријентацијом (Knee & Zuckermann, 1998).

Циљ истраживања

Циљ истраживања је да се испита да ли су генералне каузалне оријентације повезане са одбрамбеношћу при суочавању са академском ева-

луацијом. Конкретно, тестиране су две хипотезе – адитивна и синергистичка – о томе да ли су и које генералне каузалне оријентације (скр. ГКО) или њихове комбинације повезане са мањом склоношћу ка извођењу одбрамбених атрибуција након испитног неуспеха. Иако су Ни и Закерман у свом истраживању спроведеном у лабораторијским условима (Knee & Zuckermann, 1996) већ покушали да пруже одговор на питање о повезаности ових феномена, основна предност овог истраживања у односу на поменуто је у његовој еколошкој валидности, односно у томе што је оно спроведено у природним условима и односи се на реалну животну ситуацију – испитни неуспех. Такође, за разлику од истраживања Нија и Закермана, ово истраживање везано је за педагошки контекст и може пружити директне импликације за педагошку праксу.

Поред каузалних оријентација студента, њихова припремљеност за испит такође може имати утицаја на начин на који ће бити атрибуиран постигнути успех. Због тога је основно питање у овом истраживању да ли су каузалне оријентације (или њихова комбинација) повезане са већом или мањом склоношћу ка одбрамбеној атрибуцији испитног успеха, независно од припремљености студента за испит.

Метод

Процедура и узорак. Да би се тестирале адитивна и синергистичка хипотеза, спроведено је истраживање у природним условима. Студентима прве, друге и четврте године психологије су након писменог испита из факултетског курса задати упитници којима су испитиване очекивана оцена на испиту, атрибуције очекиваног успеха и генералне каузалне оријентације. Узорак је обухватио 158 испитаника, од чега 135 (85.4%) женског и 23 (14.6%) мушког пола. Просечна старост испитаника износила је $AC=22.18$ година, а кретала се у распону од 19 до 40 година.

Инструменти. Упитник атрибуције успеха на тесту конструисан је за потребе овог истраживања и састоји се од шеснаест ставки груписаних у две супскале – Скалу унутрашње атрибуције (примери ставки: „При решавању теста дао сам све од себе“; „Мој резултат на тесту је прави показатељ мог знања“) и Скалу спољашње атрибуције (пример ставки: „У условима какви владају у овој просторији немогуће је урадити тест боље“; „Урадио бих тест боље да су питања била јаснија“). Двофакторска структура упитника емпиријски је потврђена у прелиминарном истраживању. Испитаници су на петостепеној скали Ликертовог типа процењивали у којој мери су одређени фактори утицали на ис-

питну оцену коју очекују да добију. На испитаном узорку обе супскеале показују задовољавајућу интерну конзистентност (Скала спољашње атрибуције $\alpha=.720$; Скала унутрашње атрибуције $\alpha=.812$). Корелација резултата испитаника на ове две супскеале је ниска, али статистички значајна и износи $r=-.262$.

Скала генералних каузалних оријентација (Deci & Ryan, 1985). У истраживању је коришћена дужа верзија ове скале која се састоји од седамнаест вињета – описа социјалних ситуација или ситуација везаних за постигнуће, где су за сваку ситуацију описана по два могућа начина реаговања. Испитаник на скали од 1 до 7 процењује која је вероватноћа да се он у датој ситуацији понаша на сваки од описаних начина. Сваки понуђени начин реаговања илуструје по једну генералну каузалну оријентацију – контролишућу или аутономну, које представљају супскеале овог инструмента. Поузданост супскеале добијена на узорку из овог истраживања износи за аутономну ГКО $\alpha=.812$ и за контролишућу ГКО $\alpha=.688$.

Такође, од испитаника је тражено да заокруже *очекивану испитну оцену* (од 5 до 10). Оваква мера испитног успеха узета је уместо објективно остварене оцене због тога што је испитаницима била загарантована анонимност при учешћу у истраживању. Очекивано је да је субјективна процена успешности у највећој мери засићена испитаниковом проценом сопствене припремљености за испит.

Резултати

Хијерархијском регресионом анализом испитиван је утицај очекиване испитне оцене, контролишуће и аутономне ГКО, и интеракцијског утицаја аутономне и контролишуће ГКО на унутрашњу и спољашњу атрибуцију очекиваног испитног успеха. Први сет предиктора у хијерархијској регресионој анализи чинила је очекивана испитна оцена и овај предиктор уведен је да би се контролисала субјективна процена припремљености за испит. Други сет предиктора чиниле су контролишућа и аутономна ГКО, док је трећи сет предиктора чинио само интеракцијски утицај аутономне и контролишуће ГКО. Додавање предиктора у регресиони модел у сукцесивним корацима, што је карактеристично за хијерархијску регресиону анализу, омогућава да се утврди да ли ти новопридодати предиктори дају инкрементални допринос предвиђању критеријумске варијабле у односу на скуп предиктора из претходног модела, као и да ли је тај допринос статистички значајан.

У складу са препоруком Ајкенове и Веста (Aiken & West, 1991), сви прости предиктори (очекивана оцена, аутономна и контролишућа ГКО) су трансформисани у стандардизоване z-вредности ($AC=0$; $CD=1$). Интеракцијски ефекат аутономне и контролишуће ГКО потом је израчунаван множењем добијених стандардизованих вредности ових простих предиктора. Критеријумске варијабле у анализама коришћене су у облику сумативних скорова, а не у облику стандардизованих вредности.

Према адитивној хипотези очекивано је да ће атрибуције успешно предвиђати само прости ефекти контролишуће и/или аутономне ГКО, док је према синергистичкој хипотези очекиван интеракцијски утицај аутономне и контролишуће ГКО на атрибуцију очекиваног успеха на испиту.

Унутрашња атрибуција. Резултати хијерархијске регресионе анализе у којој је критеријумску варијаблу чинила унутрашња атрибуција приказани су у Табели 1. Сва три регресиона модела у хијерархијској регресији су статистички значајни. Статистика промене предиктивности регресионог модела сугерише да је додавање простих ефеката каузалних оријентација у другом регресионом моделу допринело бољој предикцији унутрашње атрибуције, али додавање њиховог интеракцијског ефекта у трећем моделу није. Други регресиони модел објашњава укупно око 27.8% варијансе критеријумске варијабле.

Табела 1: Регресиони модели предикције унутрашње атрибуције

Модел	R	Прилагођени R ²	F	df _{bg} /df _{wg}	p	ΔR^2	ΔF	p
1	.509	.255	54.605	1/156	.001	.259	54.605	.001
2	.540	.278	21.107	3/154	.001	.032	3.487	.033
3	.540	.273	15.737	4/153	.001	.000	.026	.871

У овом моделу као значајне предикторске варијабле издвајају се очекивана испитна оцена ($\beta=.460$; $t=6.484$; $p<.001$) и аутономна каузална оријентација ($\beta=.184$; $t=2.612$; $p=.01$). Бета коефицијенти свих предиктора из другог регресионог модела приказани су у Табели 2.

Налази потврђују да је унутрашња атрибуција, односно приписивање успеха знању и уложеном напору условљено вишом очекиваном оценом и аутономном каузалном оријентацијом. Нема потврде интеракцијског утицаја контролишуће и аутономне каузалне оријентације (који предвиђа синергистичка хипотеза), као ни појединачног утицаја контролишуће оријентације на приписивање успеха унутрашњим факторима.

Табела 2: Бета коефицијенти предиктора из другог регресионог модела

Предиктор	β	t	p	r
Очекивана оцена	.460	6.484	.000	.509
Контролишућа ГКО	-.060	-.863	.390	-.110
Аутономна ГКО	.184	2.612	.010	.275

Спољашња атрибуција. Другом хијерархијском регресионом анализом утврђивано је да ли очекивана оцена, каузалне оријентације и интеракцијски ефекти каузалних оријентација омогућавају предвиђање спољашње атрибуције испитног успеха. Први регресиони модел у ком је једини предиктор очекивана испитна оцена није статистички значајан, али је додавање простих ефеката каузалних оријентација у другом кораку побољшало предиктивну моћ регресионог модела. Интеракцијски ефекат каузалних оријентација додат у трећем моделу није омогућио бољу предикцију спољашње атрибуције у односу на претходни регресиони модел (Табела 3).

Табела 3: Регресиони модели предикције спољашње атрибуције

Модел	R	Прилагођени R^2	F	df _{bg} /df _{wg}	p	ΔR^2	ΔF	p
1	.148	.016	3.489	1/156	.064	.022	3.489	.064
2	.278	.059	4.285	3/154	.006	.055	4.602	.011
3	.280	.054	3.259	4/153	.013	.001	.244	.622

Други регресиони модел објашњава око 5.9% варијансе критеријума, а као једини значајан предиктор у овом моделу издваја се контролишућа ГКО ($\beta=.242$; $t=3.033$; $p<.01$) (Табела 4).

Табела 4: Бета коефицијенти предиктора из другог регресионог модела

Предиктор	β	t	p	r
Очекивана оцена	-.100	-1.232	.220	-.148
Контролишућа ГКО	.242	3.033	.003	.253
Аутономна ГКО	-.040	-.495	.621	-.027

Дакле, приписивање успеха спољашњим условима и карактеристикама теста повезано је само са контролишућом каузалном оријентацијом, али није добијен интеракцијски утицај аутономне и контролишуће кау-

залне оријентације који предвиђа синергистичка хипотеза. Очекивана испитна оцена такође није утицала на приписивање узрока очекиваног постигнућа спољашњим факторима.

Дискусија

Одбрамбено атрибуирање испитног успеха које подразумева приписивање неуспеха спољашњим, а успеха унутрашњим факторима, условљено је или високом контролишућом или ниском аутономном каузалном оријентацијом, а не комбинацијом ових детерминанти понашања. Добијени резултати, дакле, потврђују адитивну хипотезу о повезаности каузалних оријентација са одбрамбеним понашањем: у мери у којој особа поседује израженију аутономну или мање изражену контролишућу каузалну оријентацију личности, она ће бити мање мотивисана да одбрани осећај личне вредности након неуспеха, а више мотивисана да те информације тумачи као основу за даљи развој и учење (Кнее & Zuckermann, 1996, 1998).

Синергистичка хипотеза, по којој су само особе са јединственом комбинацијом оријентације на развој и учење (висока аутономна ГКО) и одсуством его-инволвираности (ниска контролишућа ГКО) спремне да преузму одговорност за постигнути (не)успех, није потврђена. Дакле, иако се обе карактеристике личности повезују са менталним здрављем појединца, за реалистично сагледавање и прихватање сопствених компетенција довољна је бар једна од ове две карактеристике, а не обе истовремено. Овакав закључак може указивати да неодбрамбено реаговање на негативну евалуацију није толико ретко заступљено у студентској популацији, односно да није одлика само „одабраних“ појединаца са специфичном комбинацијом описаних мотивационих образаца. Чињеница да је ово истраживање спроведено у природним условима даје на тежини адитивној хипотези у односу на синергистичку коју су потврдили Ни и Закерман (Кнее & Zuckermann, 1996, 1998). Истраживање ових аутора је, наиме, спроведено у лабораторијским условима у којима су студенти доживљавали неуспех на тесту интелектуалних способности, који нема директне животне консеквенце као лош резултат на испиту.

Приписивање очекиваног испитног успеха сопственом знању и напору уложеном у припремање испита, односно унутрашња атрибуција успеха карактеристична је за особе које на активност покрећу лична интересовања и које су усмерене на раст и развој (особе са израженом аутономном каузалном оријентацијом). Изгледа да, чак и када су суочене са релативно slabим резултатима сопственог рада, ове особе при-

хватају одговорност за оно што су постигле. Такав приступ искуствима, који карактерише одсуство его-инволвираног доживљаја успеха и неуспеха, омогућава особама са аутономном каузалном оријентацијом да издате ситуације извуку корисне информације које им могу помоћи да у будућности побољшају сопствено постигнуће, без довођења у питање осећаја личне вредности.

Према резултатима овог истраживања, преузимање личне одговорности за очекивани успех на испиту повезано је и са субјективном проценом успешности на испиту. Студенти који су очекивали вишу испитну оцену тврдили су и да је та (очекивана) оцена добар показатељ њиховог знања и напора који су уложили да постигну жељени резултат. С друге стране, студенти који су очекивали нижу оцену у мањој мери су тврдили да су уложили доста напора у спремање испита и да је таква оцена добар показатељ њиховог знања.

Док одбијање да се неуспех припише сопственом (не)знању има јасно одбрамбену функцију, процена да није уложено довољно напора у припрему за испит може имати адаптивну функцију. Лош резултат, ако је праћен свешћу о томе да није уложено довољно труда у учење, може представљати корисну позицију, јер имплицира да уз више рада особа може да достигне и виши стандард квалитета тј. оцену.

Спољашња атрибуција испитног успеха – приписивање испитног успеха факторима попут карактеристика теста (тежина задатака, формулација питања и слично) или услова у којима се одвијао испит, карактеристична је за особе чије је понашање детерминисано спољашњим притисцима, испуњавањем постављених обавеза или задовољавањем туђих очекивања, односно за особе са израженом контролишућом каузалном оријентацијом. Овај резултат је у складу са налазима Дисеја и Рајана (Deci & Ryan, 1985) који су закључили да контролишући тип искустава одговара особама са контролишућом каузалном оријентацијом. Особе мотивисане спољашњим ограничењима и притисцима постепено развијају спољашњи локус каузалности, па изговоре за сопствене неуспехе траже у факторима који су изван њих.

Его-инволвирано понашање, карактеристично за особе са контролишућом каузалном оријентацијом, повезано је с условним самопоштовањем (Crocker & Wolfe, 2001; Kernis & Paradise, 2002; Park & Crocker, 2008) – доживљајем да особа довољно вреди и заслужује туђе поштовање и љубав само ако испуњава туђа очекивања и достиже одређене стандарде. Зато овакве особе теже да кроз понашање константно потврђују сопствене компетенције, али не због самоактуелизације, него да би одржале позитивну слику о себи. Када се сусретну са неуспехом, одбрана

од импликација које тај неуспех може имати по личну вредност постаје примарни мотиватор понашања. Приписивање неуспеха спољашњим факторима, стога, представља покушај да се избегне одговорност за последице сопствених поступака да би се избегло извођење закључка о личној некомпетентности.

Из резултата овог истраживања могу се извести неке препоруке за педагошку праксу. Педагошким поступцима усмереним на подстицање аутономне и смањивање контролишуће регулације понашања ученика, наставници могу предупредити тумачење лошег успеха као одраза личне некомпетентности и, на тај начин, повећати ученикову отвореност за учење и развој. Стварањем топле подржавајуће климе у одељењу наставник може помоћи ученицима да неуспех доживе као показатељ уложеног труда и степена напредовања, уместо као претњу по доживљај личне вредности. Такве информације ученицима омогућавају да оптималније усмере своје будуће напоре у учењу. Овакав закључак поткрепљују налази до којих су дошли други аутори. Рајан и Гролник (Ryan & Grolnick, 1986) утврдили су да су ученици, који су своје професоре опажали као хладне, незаинтересоване и ненегујуће, били мање мотивисани за развијање вештина. Дакле, атмосфера поверења и безусловног прихватања може допринети да ученик превлада страх од негативне евалуације и да чак и неуспех прихвати као информативну и корисну информацију за даље напредовање.

Када је изграђено поверење и топао однос са наставником, неки конкретни педагошки поступци такође могу бити подстицајни за „отварање” особе за различите повратне информације. Један од њих је формулисање стандарда квалитета у односу на саму особу и степен напретка на ком се она тренутно налази, уместо у односу на друге ученике или неке спољашње стандарде. Поређење са другима ствара конкуритивну климу у којој ученик осећа притисак да буде најбољи или бар бољи од неког другог ученика са којим се пореди. Међутим, ако ученик у сарадњи са наставником дефинише степен знања која поседује, области у којим је достигао висок ниво знања и оне у којима су његова знања слабија, евентуални неуспех добија значење корисне повратне информације о томе у ком смеру је потребно наставити у актуализовању сопствених потенцијала.

Резултати овог истраживања, изненађујуће, показали су и да спољашња атрибуција испитног успеха није повезана са очекиваном испитном оценом. Конкретно, студенти који су очекивали лошију испитну оцену, у односу на оне који су очекивали бољу, у мањој мери су тврдили да је такав успех последица лошег испитног теста или лоших

услова у току испита, иако би те разлоге могли искористити као оправдање за очекивано постигнуће.

Овај резултат има важне теоријске и методолошке импликације. У овом истраживању је за меру испитног успеха узета *очекивана* оцена, а не *постигнута* оцена на испиту (што је образложено у опису процедуре истраживања). Полазна претпоставка била је да претходно искуство на студијама студенту вероватно омогућава да релативно добро процени какву оцену може да очекује. Међутим, шта се дешава када је његова процена погрешна и када постигне слабији резултат? У таквој ситуацији он мора да пронађе објашњење зашто је резултат уложених напора слабији од очекиваног. Наша претпоставка је да спољашња атрибуција успеха омогућава одбрану од импликација неуспеха управо у ситуацијама у којима је тај неуспех био неочекиван, разочаравајући, односно када особа није успела да достигне очекивани стандард. На основу тога предвиђамо да би спољашњу атрибуцију испитног успеха користили они студенти код којих је *дискрепанца* између очекиваног и постигнутог успеха велика и указује на подбацивање (али вероватно не и када студент постигне бољи успех од очекиваног).

За унутрашњу атрибуцију сасвим је довољна субјективна оцена особе да је испитни тест урадила добро. Очекујемо да би се степен атрибуирања успеха унутрашњим факторима повећао и када би успех био неочекиван, али првенствено код его-инволвираних особа које приступају искуствима у складу са њиховим импликацијама за личну вредност. За особе које су усмерене на учење и уживање у задатку, односно аутономно оријентисане, неочекивани успех не би био информативан са аспекта тога шта је урађено добро, шта не и зашто је то тако, па претпостављамо да ове особе не би имале ралога да заслуге за неочекивани успех приписују сопственим способностима и знању.

Препорука за будућа истраживања односи се управо на тестирање претходно изнетих хипотеза. Истраживање у ком би се као предиктор атрибуције успеха користила дискрепанца између очекиваног и постигнутог успеха омогућило би бољи увид у процесу когнитивне одбране од неуспеха и њихову повезаност са генералним каузалним оријентацијама, које се односе на усмереност на учење насупрот усмерености на потврђивање сопствене вредности.

Закључак

Ово истраживање потврдило је да су особе оријентисане на раст и развој спремније да преузму одговорност за очекивано постигнуће, без об-

зира да ли је оно добро или лоше. Са друге стране, особе чије је понашање усмерено на потврђивање личне вредности првенствено су заинтересоване да се одбране од информација о неуспеху, јер такве информације тумаче као индикатор свеукупне личне вредности.

Иако резултати неких истраживања (Knee & Zuckermann, 1996, 1998) показују да је једино истовремено присуство оријентације на развој и учење и одсуство его-инволвираности повезано са тенденцијом да се спољашње евалуације прихватају непристрасно и без „искривљавања” у смеру позитивног самоопажања (односно без позитивних илузија), ово истраживање није потврдило такав закључак. Наши резултати показују да је довољан или један или други вид оријентације личности да би одбрамбена когниција након негативне евалуације била мање изражена. Међутим, иако ово истраживање не пружа потврду синергистичке хипотезе, недвосмислени закључак могао би се извести тек уз додатна истраживања, која би као критеријум успешности узела дискрепанцу између очекиваног и постигнутог успеха.

Користићена литература

- Aiken, L.S. & S.G. West (1991): *Multiple regression: testing and interpreting interactions*. Newbury Park, CA: Sage.
- Amabile, T.M., K.G. Hill, B.A. Hennessey & E.M. Tighe (1994): The work preference inventory: assessing intrinsic and extrinsic motivational orientations, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 66, No. 5, 950-967.
- Baumeister, R.F. (1998): The self; in D.T. Gilbert, S.T. Fiske & G. Lindzey (eds.): *The handbook of social psychology*, Vol. 1 (680-740). New York: McGraw-Hill.
- Berglas, S. & E.E. Jones (1978): Drug choice as a self-handicapping strategy in response to noncontingent success, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 36, No. 4, 405-417.
- Crocker, J. & C.T. Wolfe (2001): Contingencies of self-worth, *Psychological Review*, Vol. 108, No. 3, 593-623.
- Deci, E.L. & R.M. Ryan (1987): The support of autonomy and the control of behavior, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 53, No. 6, 1024-1037.
- Deci, E.L. & R.M. Ryan (1985): The general causality orientations scale: self-determination in personality, *Journal of Research in Personality*, Vol. 19, No. 109-134.
- Hodgins, S.H., H.A. Yacko & E. Gottlieb (2006): Autonomy and nondefensiveness, *Motivation and Emotion*, Vol. 30, 283-293.
- Kernis, M.H. & A.W. Paradise (2002): Distinguishing between secure and fragile forms of high self-esteem; In E.L. Deci & R.M. Ryan (eds.): *Handbook of self-determination research* (339-360). Rochester, NY: University of Rochester Press.
- Knee, C.R., & M. Zuckerman (1996): Causality orientations and the disappearance of the self-serving bias, *Journal of Research in Personality*, Vol. 30, No. 1, 76-87.
- Knee, C.R. & M. Zuckerman (1998): A nondefensive personality: autonomy and control as moderators of defensive coping and self-handicapping, *Journal of Research in Personality*, Vol. 32, No. 2, 115-130.
- Koestner, R., F.J. Bernieri & M. Zuckerman (1992): Self-regulation and consistency between attitudes, traits and behaviors, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 18, 52-59.

- Koestner, R. & M. Zuckerman (1994): Causality orientations, failure and achievement, *Journal of Personality*, Vol. 62, No. 3, 321-346.
- Park, L.E. & J. Crocker (2008): Contingencies of self-worth and responses to negative interpersonal feedback, *Self and Identity*, Vol. 7, No. 2, 184-203.
- Robins, R.W. & J.S. Beer (2000): Positive illusions about the self: short-term benefits and long-term costs, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 80, No. 2, 340-352.
- Ryan, R.M. & W.S. Grolnick (1986): Origins and pawns in the classroom: self-report and projective assessments of individual differences in children's perceptions, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 50, No. 3, 550-558.
- Taylor, S.E. & J.D. Brown (1988): Illusion and well-being: a social psychological perspective on mental health, *Psychological Bulletin*, Vol. 103, No. 2, 193-210.
- Taylor, S.E. & J.D. Brown (1994): positive illusions and well-being revisited: separating fact from fiction, *Psychological Bulletin*, Vol. 116, No. 1, 21-27.
- Taylor, S.E., M.E. Kemeny, G.M. Reed, J.E. Bower & T.L. Grunewald (2000): Psychological resources, positive illusions and health, *American Psychologist*, Vol. 55, No. 1, 99-109.
- Weary, G. (1979): Self-serving attributional biases: perceptual or response distortions? *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 37, No. 8, 1418-1420.

Примљено; 09.09.2011; прихваћено за штампу 21.11.2011.

Bojana Bodroža and Snežana Mirkov
GENERAL CAUSALITY ORIENTATIONS AND DEFENSIVE ATTRIBUTIONS
OF FAILURE ON ACADEMIC EXAM

Abstract

Defensive behaviour after failure, such as denial of the responsibility for own achievement, reduces person's openness for further learning and development and, thus, is undesirable in pedagogical practice. General causality orientations successfully predict defensive behaviours after failure. Autonomous causality orientation implies behaviours motivated by personal growth and development, while controlling orientation purports ego-involved behaviours aimed at proving one's own self-worth. The research was conducted with the aim of testing two hypotheses (additive and synergistic) about the influence of general causality orientations and their combinations on defensive attribution of failure on the exam. After their faculty exam, N=158 psychology students answered questions about the expected grade and they filled out two questionnaires: Attribution of Success on the Test and General Causality Orientation Scale. The results showed that internal attribution of success is related to greater expected grade and higher autonomous causality orientation. External attribution was characteristic for individuals with high controlling causal orientation. It was confirmed that general causality orientations can predict the way a person perceives academic success. Thus, we give recommendations on how to support and encourage autonomous and discourage controlling behaviours of students.

Key words: attribution of success, general causality orientations, additive and synergistic model, self-determination theory.

Бояна Бодрожа и Снежана Миркова
ВОЗДЕЙСТВИЕ ГЕНЕРАЛЬНЫХ КАУЗАЛЬНЫХ УСТАНОВОК
НА ВЫВЕДЕНИЕ ОБОРОНИТЕЛЬНЫХ АТТРИБУЦИЙ
ПОСЛЕ НЕУДАЧИ НА ЭКЗАМЕНЕ

Резюме

Оборонительные виды поведения, появляющиеся после неудач, такие, как отрицание ответственности за результат, уменьшают ответственность субъекта в дальнейшем учении и развитии и поэтому на педагогической практике являются нежелательными. Генеральные каузальные установки дают возможность прогнозирования подобных оборонительных видов поведения. Согласно теории самодетерминации, они являются сравнительно прочными установками личности, которые свидетельствуют об источниках инициации и регуляции поведения. Авторами было проведено исследование с целью проверки двух гипотез (аддитивной и синергической), дающих различные прогнозы о воздействии каузальных установок, т. е. их комбинаций, на проявление оборонительных видов поведения после неудачи на экзамене. После экзамена по факультетскому курсу 158 студентов психологии отвечали на вопросы об ожидаемой оценке и заполняли Вопросник атрибуции успеваемости на тесте и Шкалу генеральных каузальных установок. Результаты показывают, что атрибутирование успеваемости на экзамене внутренними факторами обусловлено более высокой ожидаемой оценкой на экзамене и автономной каузальной установкой. Внешняя атрибуция успеваемости была более выражена у субъектов с контролирующей каузальной установкой. Подтверждено, что каузальные установки дают возможность прогнозировать способы столкновения с академической (не)удачей, а это, в свою очередь, создает установки для создания академической атмосферы принятия, поощряющей необоронительность.

Ключевые слова: атрибуция успеха, генеральные каузальные установки, аддитивная и синергическая модель, теория самодетерминации.